

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради університету

30 серпня 2021 року,

Протокол № 1

Ректор університету, голова вченої ради
університету

_____ Олег Омельчук

30 серпня 2021 року

м.п.

ЗАТВЕРДЖЕНО

РОБОЧА ПРОГРАМА

навчальної дисципліни

«КОНВЕНЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРИВАТНИХ ПРАВ»

для підготовки на першому освітньому рівні

здобувачів вищої освіти ступеня бакалавр

за спеціальністю 293 Міжнародне право

галузі знань 29 Міжнародні відносини

м. Хмельницький

2021

ЗМІСТ

	Стор.
1. Опис навчальної дисципліни	– 2
2. Заплановані результати навчання	– 3
3. Програма навчальної дисципліни	– 4
4. Структура вивчення навчальної дисципліни	– 11
4.1. Тематичний план навчальної дисципліни	– 11
4.2. Аудиторні заняття	– 12
4.3. Самостійна робота студентів	– 12
5. Методи навчання та контролю	– 12
6. Схема нарахування балів	– 13
7. Рекомендована література	– 13
7.1. Основна література	– 13
7.2. Допоміжна література	– 15
8. Інформаційні ресурси в Інтернеті	– 16

1. Опис навчальної дисципліни

1. Шифр і назва галузі знань	– 29 Міжнародні відносини
2. Код і назва спеціальності	– 293 Міжнародне право
3. Назва спеціалізації	– не передбачено
4. Назва дисципліни	– Конвенційний захист приватних прав
5. Тип дисципліни	– вибіркова
6. Код дисципліни	– ВДПП 2.2.25..
7. Освітній рівень, на якому вивчається дисципліна	– перший
8. Ступінь вищої освіти, що здобувається	– бакалавр
9. Курс / рік навчання	– четвертий
10. Семестр	– перший
11. Обсяг вивчення дисципліни:	
1) загальний обсяг (кредитів ЄКТС / годин)	– 3,5/105
2) денна форма навчання:	
аудиторні заняття (годин)	– 50
% від загального обсягу	– 48
лекційні заняття (годин)	– 30
% від обсягу аудиторних годин	– 28,5
семінарські заняття (годин)	– 20
% від обсягу аудиторних годин	– 19,5
самостійна робота (годин)	– 55
% від загального обсягу тижневих годин:	– 52
аудиторних занять	– 1
самостійної роботи	– 1,1
12. Форма семестрового контролю	– екзамен
13. Місце дисципліни в логічній схемі:	
1) попередні дисципліни	– ОДПП 1.2.11. Міжнародне публічне право
2) супутні дисципліни	–

- 3) наступні дисципліни – ВДПП 2.2.22. Судовий захист прав людини у міжнародному праві
14. Мова вивчення дисципліни – Українська.

2. Заплановані результати навчання

Після завершення вивчення дисципліни здобувач повинен продемонструвати такі результати навчання:	
1. Знання	
<i>(здатність запам'ятовувати або відтворювати факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи, цілісні теорії тощо)</i>	
1.1)	відтворювати визначення понятійно-термінологічного апарату конвенційного захисту приватних прав;
1.2)	поняття сутності та правової природи правового статусу приватних прав;
1.3)	описувати характерні ознаки розгляду справ Європейським судом з прав людини;
1.4)	сформулювати систему знань з принципів, правил, законодавчих норм, форм і методів захисту приватних прав;
1.5)	освоїти об'єктивний підхід до розуміння ролі, місця та значення розгляду справ Європейським судом з прав людини.
2. Розуміння	
<i>(здатність розуміти та інтерпретувати вивчене, уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворювати словесний матеріал у, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань)</i>	
2.1)	здатність і готовність використовувати знання про конвенційний захист у дійсному світі;
2.2)	здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси у міжнародних відносинах;
2.3)	володіти системою категорій і методів, необхідних для вирішення типових завдань у різних галузях професійної юридичної діяльності;
2.4)	застосовувати загальнонаукові методи для вирішення різних професійних завдань; використовувати на практиці базові знання та методи гуманітарних наук.
3. Застосування знань	
<i>(здатність використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях (наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач)</i>	
3.1)	аналізувати та тлумачити рішення Європейського суду з прав людини за ключовими напрямками: справи щодо захисту права на життя, права на захист від катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження або покарання, права на свободу, права на справедливий судовий розгляд, права на повагу до приватного життя, справ щодо захисту соціально-економічних та політичних прав;
3.2)	застосувати набуті знання у вирішенні практичних питань;
3.3)	застосовувати на практиці порядок звернення рішень Європейського суду з прав людини до виконання в частині виплати відшкодування заявнику;
3.4)	аналізувати та класифікувати приватні права;
3.5)	застосовувати положення Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини у судовій сфері, сфері законодавства та в адміністративній практиці.
4. Аналіз	
<i>(здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних)</i>	

4.1)	аналізувати джерела та принципи здійснення діяльності Європейського суду з прав людини;
4.2)	визначати найбільш ефективні засоби конвенційного захисту приватних прав;
4.3)	визначати найбільш ефективні форми та способи реалізації прав і свобод людини;
4.4)	аналізувати національне законодавство на встановлення відповідності стандартам конвенційного захисту приватних прав;
4.5)	давати оцінку Європейській конвенції та протоколам до неї, які гарантують захист прав людини.
5. Синтез <i>(здатність поєднувати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю)</i>	
5.1)	давати критичну оцінку чинному вітчизняному законодавству та практиці його застосування з позицій конвенційного захисту приватних прав у формі рішень ЄСПЛ;
5.2)	здатність кваліфіковано тлумачити та застосовувати положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у судовому провадженні;
5.3)	юридично грамотно враховувати та аргументувати конвенційне право при здійсненні практичної діяльності
5.4)	оцінювати стан відповідності чинного законодавства України правовим висновкам ЄСПЛ;
5.5)	визначити місце і роль національного законодавства в порівнянні з правовими висновками ЄСПЛ.
6. Оцінювання <i>(здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі)</i>	
6.1)	оцінювати правові позиції ЄСПЛ;
6.2)	робити висновок щодо історичних аспектів розвитку європейським механізмів захисту приватних прав;
6.3)	встановлювати чіткі передумови становлення конвенційної системи захисту прав людини;
6.4)	пояснювати техніку організації й механізм діяльності ЄСПЛ;
6.5)	узагальнювати практику Європейського суду з прав людини.
7. Створення (творчість) <i>(здатність до створення нового культурного продукту, творчості в умовах багатомірності та альтернативності сучасної культури)</i>	
7.1)	засвоїти основні принципи визначення правової природи механізму конвенційного захисту приватних прав;
7.2)	розробляти поточні та перспективні плани діяльності у сфері захисту приватних прав;
7.3)	складати звіти про виконання завдань;
7.4)	робити висновки за результатами особистої праці;
7.5)	створювати комунікативні зв'язки з оточуючими.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

Європейська інституційна система захисту прав людини. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.): історичні причини й умови прийняття; вихідні засади; протоколи до Конвенції; місце у національних системах джерел права держав-членів Ради Європи. Історія прийняття ЄКПЛ. Загальна характеристика ЄКПЛ. Юридична природа норм Конвенції. Структура та зміст Конвенції. Основні права та свободи, закріплені у Конвенції. Статут ЄСПЛ. Згода держав на міжнародний контроль за станом дотримання прав

людини. Стаття 1 Конвенції. Обов'язки держав, які впливають з Конвенції. Позитивні та негативні зобов'язання. Обов'язок відповідності внутрішньодержавного законодавства вимогам Конвенції. Обов'язок виправити будь-які існуючі порушення тих основних прав і свобод, які захищає Конвенція. Фіксація специфічного механізму захисту прав людини на міжнародному (зокрема, регіональному) рівні. Субсидіарний характер конвенційного механізму.

Тема 2. Структура і організація діяльності ЄСПЛ

Історія та передумови створення Європейського суду з прав людини. Правовий статус та повноваження суддів, Комітетів, Палати та Великої Палати Європейського суду з прав людини. Правовий статус та повноваження Бюро, Секретаріату, Секретаря Суду, Секцій, Президента Секції, Президента Комітету, Президента Палати, Президента та Віце-президента Суду. Порядок та особливості розгляду заяв у Комітетах та Палатах Європейського суду з прав людини. Підстави для передачі справи на розгляд Великої Палати ЄСПЛ. Склад учасників справи, що розглядається ЄСПЛ. Попередні заперечення, письмові зауваження, третя сторона, представник. Порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Тема 3. Порядок та процедура звернення до ЄСПЛ

Підстави для звернення до Європейського суду з прав людини. Порядок звернення із заявою до ЄСПЛ. Формуляр заяви до ЄСПЛ. Види заяв до ЄСПЛ. Суб'єкти права на звернення до ЄСПЛ. Вимоги, які ставляться до заяви до ЄСПЛ. Структура та елементи формуляра заяви до ЄСПЛ.

Тема 4. Критерії прийнятності заяви до ЄСПЛ

Критерії прийнятності заяви до ЄСПЛ. Процесуальні підстави неприйнятності. Невичерпання усіх національних засобів захисту. Закінчення шестимісячного строку. Ідентичність заяви. Неприйнятність заяви, що ґрунтується на суті. Підстави неприйнятності пов'язані із юрисдикцією ЄСПЛ. Несумісність *ratione personae*. Несумісність *ratione loci* та *ratione temporis*. Порядок звернення до Європейського суду з прав людини

Тема 5. Тлумачення Конвенції ЄСПЛ

Поняття тлумачення, інтерпретації норм ЄКПЛ. Повноваження, компетенція у тлумаченні норм ЄКПЛ. Тлумачення за принципом «плодів отруйного дерева». Юридична сила тлумачення норм ЄКПЛ. *Nulum crimen sine lege* та зворотна сила закону. Принцип *non bis in idem*.

Тема 6. Юридична природа рішень ЄСПЛ

Поняття прецедентного права ЄСПЛ. Визначення прецедентного характеру рішень ЄСПЛ. ЄСПЛ як «класичний» прецедент». ЄСПЛ як усталена судова практика, прецедент романо-германської правової системи. Види рішень Європейського суду з прав людини. Застосування Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Застосування Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини у сфері законодавства та в адміністративній практиці.

Тема 7. Практика ЄСПЛ щодо захисту особистих прав, що забезпечують природне існування фізичної особи

Право на життя в рішеннях Європейського суду з прав людини. Негативні зобов'язання держав щодо реалізації права на життя. Позитивні зобов'язання держав щодо реалізації права на життя. Реагування держави на загибель особи: проведення ефективного розслідування (справа «Макканн та інші проти Сполученого Королівства» (*McCANN v. the*

United Kingdom) від 27 вересня 1995 р., заява № 18984/91; справа «Сергій Шевченко проти України» (*Sergey Shevchenko v. Ukraine*) від 4 квітня 2006 року, заява № 32478/02 ; справа «Мосендз проти України» (*Mosendz v. Ukraine*) від 17 січня 2013 року, заява № 52013/08), інституційна і практична незалежність розслідування (справа «Пол та Одрі Едвардс проти Сполученого Королівства» (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*) від 14 березня 2002 р.), збереження доказів розслідування (справа «Гонгадзе проти України» (*Gongadze v. Ukraine*) від 8 листопада 2005 р., заява № 34056/02).

Сфера застосування ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (усі випадки насильницької смерті чи зникнення особи; розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування; планування та проведення операцій із застосування сили; виключно необхідне застосування сили; застосування зброї та спецзасобів; смерть під час військової служби; надзвичайні ситуації, бойові дії, військові навчання; загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції)).

Смертна кара: застосування та заборона (Арабська хартія прав людини 2004 р., Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, щодо скасування смертної кари за всіх обставин 2002 р., Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, спрямований на скасування смертної кари 1989 р.).

Право на евтаназію (право на смерть) (справа «Прітті проти Сполученого Королівства» (*Diane Pretty v. UK*) від 29 квітня 2002 р., заява № 2346/02).

Право на штучне переривання вагітності (справа «Тисьонц проти Польщі» від 20 березня 2007 р., заява № 27617/04).

Право на захист від катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження або покарання в рішеннях Європейського суду з прав людини. Співвідношення та критерії розмежування основних форм поведінки, що складають предмет регулювання ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. – катування, нелюдське поведження та поведження, що принижує гідність. Абсолютний характер права гарантованого ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Принцип «мінімального рівня жорстокості» (відносність оцінки та залежність від обставин конкретної справи). Справедлива сатисфакція жертвам катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання.

Форми забороненого поведження в контексті затримання чи тримання під вартою: фізичне насильство (справа «Лопатін і Медведський (*Lopatin and Medvedskiy*) проти України» від 20 травня 2010 р., заява № 2278/03), (справа «Давидов та інші (*Davydov and others*) проти України» від 1 липня 2010 р., заява №№17674/02 і 39081/02), (справа «Сьорінг проти Сполученого Королівства» (*Soering Case v. the United Kingdom*) від 26 червня 1989 р., заява № 14038/88); психічні страждання (справа «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*) від 18 січня 1978 р., серія А № 25).

Особливості порушення вимог ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: тримання під вартою; методи ведення допиту; належна медична допомога; ризик зазнати поганого поведження за кордоном; поведження з родичами.

Негативні зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання. Позитивні зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання.

Європейські стандарти у сфері протидії насильству у сім'ї (розробка і впровадження швидких заходів реагування на насильство у сім'ї; криміналізація протиправних діянь, вчинених у сім'ї; запровадження спеціалізації фахівців, які надаватимуть жертвам насильства компетентну допомогу соціального, медико-соціального спрямування).

Заборона рабства та примусової праці в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Право на свободу та особисту недоторканість в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Позбавлення свободи згідно зі ст.5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: застосування запобіжного заходу «взяття під варту» (справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*) від 21.04.2011 р., заява № 42310/04); примусова госпіталізація (справа «М. проти України» (*M. v. Ukraine*) від 19.04.2012 р., заява № 2452/04); примусове тримання у психіатричній лікарні з метою проведення експертизи (справа «Заїченко проти України» (№ 2) від 26.02.2015 р., заява № 45797/09).

Законність позбавлення свободи: підстави, передбачені законом; дотриманість процедури; узгодження національного законодавства з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (справа «Чанев проти України» (*Chanayev v. Ukraine*) від 09.10.2014 р., заява № 46193/13).

Затримання з порушенням ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у тому числі й за умов, якщо відповідна особа погодилась на те, щоб її затримали (справа «Осипенко проти України» (*Osyrenko v. Ukraine*) від 9.11.2010 р., заява № 4634/04).

Підстави обрання запобіжного заходу у вигляді «взяття під варту» (пп.1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод): фактична підстава – наявність системи неспростовних доказів підозри щодо вчинення обвинуваченим (підозрюваним) кримінально-карного діяння (злочину); юридична підстава – ухвала слідчого судді, суду, винесені відповідно до закону.

Механізм застосування запобіжного заходу «взяття під варту»: внесення слідчому судді, суду клопотання про обрання запобіжного заходу; прийняття рішення про обрання запобіжного заходу та його оформлення; доведення рішення до відповідних осіб та складання необхідних документів; вжиття необхідних додаткових заходів, що впливають із суті обраного запобіжного заходу (справа «Бенхам проти Сполученого Королівства» (*Benham v. the United Kingdom*) від 10.06.1996 р., п. 41, Reports 1996-III).

Тривалість тримання під вартою (справа «Харченко проти України» (*Kharchenko v. Ukraine*) від 22.11.2011, заява № 40107/02).

Критерії визначення обґрунтованості підозри: формальне закріплення правопорушення, у якому підозрюється затриманий в кримінальному законі держави; наявність фактів причетності особи до вчинення правопорушення (справа «Плешков проти України» (*Pleshkov v. Ukraine*) від 10.02.2011 р., заява № 37789/05).

Причини для відмови у звільненні під заставу: ризик того, що підсудний не з'явиться в судове засідання; ризик того, що підсудний вживатиме заходів для запобігання відправленню правосуддя; ризик того, що підсудний вчинить інші правопорушення (справа «Панченко проти Росії» (*Panchenko v. Russia*) від 08 лютого 2005 р., заява № 45100/98).

Тема 8. Практика ЄСПЛ щодо захисту особистих прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи

Право на справедливий судовий розгляд в рішеннях Європейського суду з прав людини. Суд встановлений законом (справа «Сокурєнко і Стригун проти України» (*Sokurenko and Strugun v. Ukraine*) від 20.07.2006 р., заяви №№ 29458/04, 29465/04): належний склад суду; наявність достатніх повноважень для розгляду певної категорії справ та ухвалення відповідних рішень; повноважний склад суду (в т.ч. дотримання правил автоматизованого розподілу справ); дотримання правил підсудності.

Незалежність суду (справа «Олександр Волков проти України» (*Oleksandr Volkov v. Ukraine*), від 9.01.2013 р., заява № 21722/11): спосіб призначення та звільнення членів суду; терміни перебування на посаді судді; існування гарантій від зовнішнього тиску.

Неупередженість суду (справа «Паскал проти України» (*Paskal v. Ukraine*) від 15.12.2011 р., заява № 24652/04): суб'єктивні прояви (особисті переконання та поведінка окремого судді), об'єктивні прояви (відсутність будь-яких сумнівів у безсторонності судді).

Рівність сторін у судовому процесі (справа «Менчінська проти Росії» (*Menchinskaya v. Russia*) від 15.01.2009 р., заява № 42454/02): відсутність сприятливіших умов у наданні

доказів та представленні позиції; розуміння «справедливого балансу» між сторонами, надання розумної можливості представляти справу у таких умовах, які не ставлять одну сторону в суттєво не вигідне становище стосовно другої сторони.

Доступність суду (справа «Трегубенко проти України» (*Tregubenko v. Ukraine*), рішення від 2.11.2004 р., заява № 61333/00): можливість подати заяву до суду; обов'язок суду розглянути справу по суті з винесенням остаточного рішення у справі; обов'язкове виконання рішення в розумний строк.

Критерії розумності строку (справа «Павлюлинець проти України» (*Pavlyulynets v. Ukraine*) від 6.09.2005 р., заява № 70767/01, п. 53; справа «Мороз та інші проти України» (*Moroz and others v. Ukraine*) від 21.12.2006 р., заява № 36545/02, п. 62): правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі; поведінка органів державної влади, насамперед суду; характер процесу та його значення для заявника.

Право на захист (справа «Артико проти Італії» (*Artico v. Italy*) від 13.05.1980 р., заява № 6694/74): право захищати себе особисто; можливість обрати адвоката; право на безоплатне юридичне представництво за недостатності особистих коштів і в ситуації, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Право на повагу до приватного життя в рішеннях Європейського суду з прав людини. Право на сімейне життя та визначення сім'ї.

Сфера застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: приватне життя (фізична цілісність, медичне лікування, зберігання та доступ до особистих даних, репутація, ім'я, сексуальне життя та сексуальна орієнтація); сімейне життя (шлюбні відносини, зв'язки між батьком/матір'ю та дитиною, встановлення батьківства); житло (поняття та види житла, обшук житла); кореспонденція (листи, телефонні розмови, електронно-поштові повідомлення, цензурування листів осіб позбавлених волі).

Негативні зобов'язання держав щодо реалізації права на повагу до приватного й сімейного життя, житла та кореспонденції. Позитивні зобов'язання держав щодо реалізації права на повагу до приватного й сімейного життя, житла та кореспонденції.

Поняття «поваги» до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції в розумінні Європейського суду з прав людини (справа «Ван Ойстервік проти Бельгії» (*Van Oosterwijck case*) від 06.11.1980 р., заява № 7654/76).

Концепція «приватність» у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зберігання інформації щодо особистих даних та доступ до особистих даних: відкрита інформація, інформація з обмеженим доступом (конфіденційна, таємна, службова).

Репутація і честь особи як сфера захисту приватного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на приватне життя: зміна, написання ім'я, прізвище особи (справа «Булгаков проти України» (*Bulgakov v. Ukraine*) від 11.09.2007 р., заява № 59894/00); визначення сексуальної ідентичності, способу одягатись (справа «Даджен проти Сполученого Королівства» (*Dudgeon v. the United Kingdom*) від 22.10.1991 р., серія А № 45, п. 41), вільне розпорядження своїм тілом (справа «Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) від 11.07.2002 р., заява № 28957/95), збирання медичних даних, складання історії хвороби, конфіденційність медичних даних (справа «Пантелеєнко проти України» (*Panteleyenko v. Ukraine*) від 29.06.2006 р., заява № 11901/02), безпечне довілля (справа «Лопес Остра проти Іспанії» (*Lopes Ostra v. Spain*) від 09.12.1994 р., заява № 16798/80), зберігання та доступ до особистих даних (справа «Ротару проти Румунії» (*Rotaru v. Romania*) [ВП], заява № 28341/95, п. 43) та ін.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на сімейне життя: право батьків і дітей бути поряд один з одним (справа «Савіні проти України» від 18.12.2008 р., заява № 39948/06), формальні сімейні відносини, навіть без

фактичного наповнення (справа «Абдулазіс, Кабалес і Балканделі проти Сполученого Королівства» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandalie v. the United Kingdom*) від 24 квітня 1985 р., заяви № № 9214180, встановлення батьківства (справа «Расмуссен проти Данії» (*Rasmussen v. Denmark*) від 28 листопада 1984 р., серія А № 87 п. 33), відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (справа «Савіни проти України» (*Savinu*) від 18 грудня 2008 р., заява № 39948/06); рівність між дітьми, статус позашлюбних дітей (справа «Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*) від 27 квітня 1979 р., заява № 6833/74).

Концепція «житла» у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на місце проживання. Право на недоторканість житла. Обшук житла. Перешкоди у користуванні житлом.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на житло: місце, облаштоване особою як її дім, навіть якщо його заснування не відповідало чинному законодавству (справа «Баклі проти Сполученого Королівства» від 25 вересня 1996 р., заява № 20348/92, п. 53); місце, куди особа має намір повернутися чи де було її постійне помешкання (справа «Гіллоу проти Сполученого Королівства» від 24 листопада 1986 р., Серія А, № 109, п. 46); житло, яке має статус «службового» (справа «Новосельський проти України» від 11 березня 2003 р., заява № 47148/99); приміщення, пов'язані з професійною діяльністю (офіси) (справа «Німіц проти Німеччини» від 16 грудня 1992 р., Серія А № 251-В, п. 29), складські приміщення (справа Товариство «Colas Est» проти Франції від 16 квітня 2002 р., заява № 37971/97).

Концепція «кореспонденція» у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Форми спілкування: листи, посилки, телефонні розмови, повідомлення на пейджер, сповіщення по телетексту, розмови у приватній радіомережі.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на кореспонденцію: зберігання та обробка інформації щодо телефонних з'єднань (справа «Копланд проти Сполученого Королівства» (*Copland v. the United Kingdom*), рішення від 3.04.2007 р., заява № 62617/00), цензура, перехоплення або затримання листів ув'язнених (справа «Сергій Волосюк проти України» (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*) від 12.03.2009 р., заява № 1291/03).

Свобода думки, совісті і віросповідання в рішеннях Європейського суду з прав людини. Свобода вираження поглядів у системі Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Сфера застосування ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: свобода думки, совісті, переконання, віросповідання, зміна релігії або переконань; організація та реєстрація релігійних громад; ведення справ релігійних громад (у тому числі й майнових); релігійне навчання; релігійні організації (релігійні секти, сектантство); відмова від військової служби з релігійних переконань, альтернативна (невійськова) служба та ін.

Негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу думки, совісті і релігії. Позитивні зобов'язання держави щодо реалізації права на свободу думки, совісті та релігії.

Обмеження права на свободу думки, совісті і релігії. Умови виправданості втручання держави у сферу реалізації права на свободу думки, совісті і релігії: наявність правових підстав передбачених в національному законодавстві; наявність легітимної мети – «інтерес громадської безпеки, охорона публічного порядку, здоров'я чи моралі або захист прав і свобод інших осіб»; «необхідність в демократичному суспільстві» (справа «Лейла Шахін проти Туреччини» (*Leyla Şahin проти Туреччини*) від 29 червня 2004 р., заява № 44774/98).

Тема 9. Практика ЄСПЛ щодо захисту політичних прав

Свобода мирних зібрань та об'єднань в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Обмеження права на свободу зібрань та об'єднання. Обмежувальні заходи (обмежувальне рішення адміністративного суду): обмеження щодо місця проведення зібрання, обмеження щодо часу проведення зібрання, обмеження щодо виду і часу зібрання.

Примусове припинення (розпуск) зібрання, що триває. Санкції до учасників зібрання (справа «Корецький та інші проти України» (*Koretskyu and others v. Ukraine*) від 3 квітня 2008 року, заява № 40269/02).

Умови виправданості втручання держави у сферу реалізації права на свободу зібрань та об'єднання: національна безпека; громадський порядок; запобігання заворушенням чи злочинам; охорона здоров'я населення; захист прав і свобод інших людей (справа «Свято-Михайлівська парафія» проти України» (*Svyato-Mukhaylivska Parafiya v. Ukraine*) від 14 червня 2007 року, заява № 77703/01).

Право на вільні вибори в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Захист права на пільги. Поняття пільг та привілеїв в практиці Європейського суду з прав людини.

Тема 10. Практика ЄСПЛ щодо захисту права власності

Захист права власності в рішеннях Європейського суду з прав людини. Межі правомірного втручання у право власності особи зі сторони держави.

Обсяг, складові права на вільне володіння власністю. Концепція «майна» у розумінні Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: існуюче рухоме та нерухоме майно; кошти; акції; патенти; ліцензії; економічні інтереси; нематеріальні активи; «законні сподівання» щодо отримання коштів відповідно до умов угоди; борг за судовим чи арбітражним рішенням; право займатися тією чи іншою професією; правомірне очікування застосування певних умов до індивідуальної ситуації, що вимагає правового вирішення.

Зміст «права на власність» відповідно до Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: право безперешкодного користування майном; умови й обставини відчуження майна; державне регулювання майнових відносин, також контроль за використанням майна в світлі співвідношення індивідуальних і громадських інтересів.

Негативні зобов'язання держави щодо реалізації права на вільне володіння власністю. Позитивні зобов'язання держави щодо реалізації права на вільне володіння власністю.

Умови правомірності та межі допустимості втручання у право на вільне володіння власністю: наявність правових підстав («в порядку, встановленому законом»); наявність легітимної мети для застосування обмежень («в інтересах суспільства»), пропорційність («забезпечення справедливої рівноваги між інтересами суспільства та необхідністю додержання фундаментальних прав окремої особи»).

Проблеми реалізації положень Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у здійсненні та юрисдикційному захисті права власності на землю в Україні. Проблеми реалізації механізму захисту права власності на тимчасово окупованій території України.

Правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті реалізації права на вільне володіння власністю: заборона дискримінації у зв'язку з майновими правами (справа «Андреєва проти Латвії» (*Andrejeva v. Latvia*) від 18.02.2009 р., заява № 55707/00); обґрунтованості сподівань (справа «Сук проти України» (*Suk v. Ukraine*) від 10.03.2011 р., заява № 10972/05); втручання у право на мирне володіння майном (справа «Ян та інші проти Німеччини» (*Jahn and others v. Germany*) від 30.06.2005 р., заява № 46720/99, 72203/01, 72552/01; справа «Серявін та інші проти України» (*Seryavin and others v. Ukraine*) від 10.02.2010 р., заява № 4909/04).

Тема 11. Правова природа «пілотних рішень» та «пілотних проваджень» ЄСПЛ

Поняття та правова природа «пілотних рішень». Передача справи для розгляду у межах «пілотного провадження». Наслідки прийняття «пілотного рішення» для держави-учасниці Конвенції. Контроль за виконанням «пілотного рішення» Радою Європи. «Пілотні рішення» ухвалені проти України. Стан та наслідки виконання «пілотних рішень» ухвалених проти України.

Тема 12. Виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні

Порядок звернення рішення Європейського суду з прав людини до виконання в частині виплати відшкодування. Повноваження Державної виконавчої служби щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини. Поняття та механізми вжиття державою заходів загального та індивідуального характеру на забезпечення виконання положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Повноваження органів державної влади щодо вжиття заходів загального характеру на забезпечення виконання положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Правовий статус Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини. Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання рішення Європейського суду з прав людини.

Тема 13. Значення практики ЄСПЛ для національного законодавства України

та застосування практики ЄСПЛ для розвитку національної судової системи

Значення практики ЄСПЛ для національного законодавства України. Національне законодавство України про застосування практики ЄСПЛ. Застосування практики Європейського суду з прав людини органами судової влади України. Наслідки прийняття остаточного рішення ЄСПЛ для рішень органів судової влади України, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили.

4. Структура вивчення навчальної дисципліни

4.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин					
		Денна форма навчання					СРС
		Усього	у тому числі				
Лекції	Сем. (прак).		Лабор.	Ін.зав.			
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.	8	4	2	–	–	4
2.	Структура і організація діяльності ЄСПЛ	10	4	2	–	–	4
3.	Порядок та процедура звернення до ЄСПЛ	8	2	1	–	–	4
4.	Критерії прийнятності заяви до ЄСПЛ	8	2	1			4
5.	Тлумачення Конвенції ЄСПЛ	7	2	1	–	–	4
6.	Юридична природа рішень ЄСПЛ	8	2	1	–	–	5
7.	Практика ЄСПЛ щодо захисту особистих прав, що забезпечують природне існування фізичної особи	8	2	2	–	–	4

8.	Практика ЄСПЛ щодо захисту особистих прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи	8	2	2	–	–	4
9.	Практика ЄСПЛ щодо захисту політичних прав	8	2	2	–	–	4
10.	Практика ЄСПЛ щодо захисту права власності	8	2	2			4
11.	Правова природа «пілотних рішень» та «пілотних проваджень» ЄСПЛ	8	2	2			5
12.	Виконання рішень ЄСПЛ в Україні	8	2	1	–	–	4
13.	Значення практики ЄСПЛ для національного законодавства України та застосування практики ЄСПЛ для розвитку національної судової системи	8	2	1	–	–	5
	Всього годин:	105	30	20			55

4.2. Аудиторні заняття

4.2.1. Аудиторні заняття (лекції, семінарські (практичні, лабораторні) заняття) проводяться згідно з темами та обсягом годин, передбачених тематичним планом.

4.2.2. Плани лекцій з передбачених тематичним планом тем визначаються в підрозділі 1.2 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.2.3. Плани семінарських (практичних, лабораторних) занять з передбачених тематичним планом тем, засоби поточного контролю знань та методичні рекомендації для підготовки до занять визначаються в підрозділі 1.3 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3. Самостійна робота студентів

4.3.1. Самостійна робота студентів включає аналіз правових висновків ЄСПЛ у певних категоріях справ та складення пакету документів до фабули справи.

4.3.2. Завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в підрозділі 1.4 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

5. Методи навчання та контролю

Під час лекційних занять застосовуються:

- 1) традиційний усний виклад змісту теми;
- 2) слайдова презентація.

На семінарських та практичних заняттях застосовуються:

дискусійне обговорення проблемних питань;

вирішення ситуаційних завдань;

складання окремих видів заяв, заперечень, декларацій;

презентація виконаних аналізів правових висновків ЄСПЛ за завданою тематикою.

Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни проводиться у формах:

1) усне або письмове (у тому числі тестове) бліц-опитування студентів щодо засвоєння матеріалу попередньої лекції;

2) усне або письмове (у тому числі тестове) опитування на семінарських заняттях;

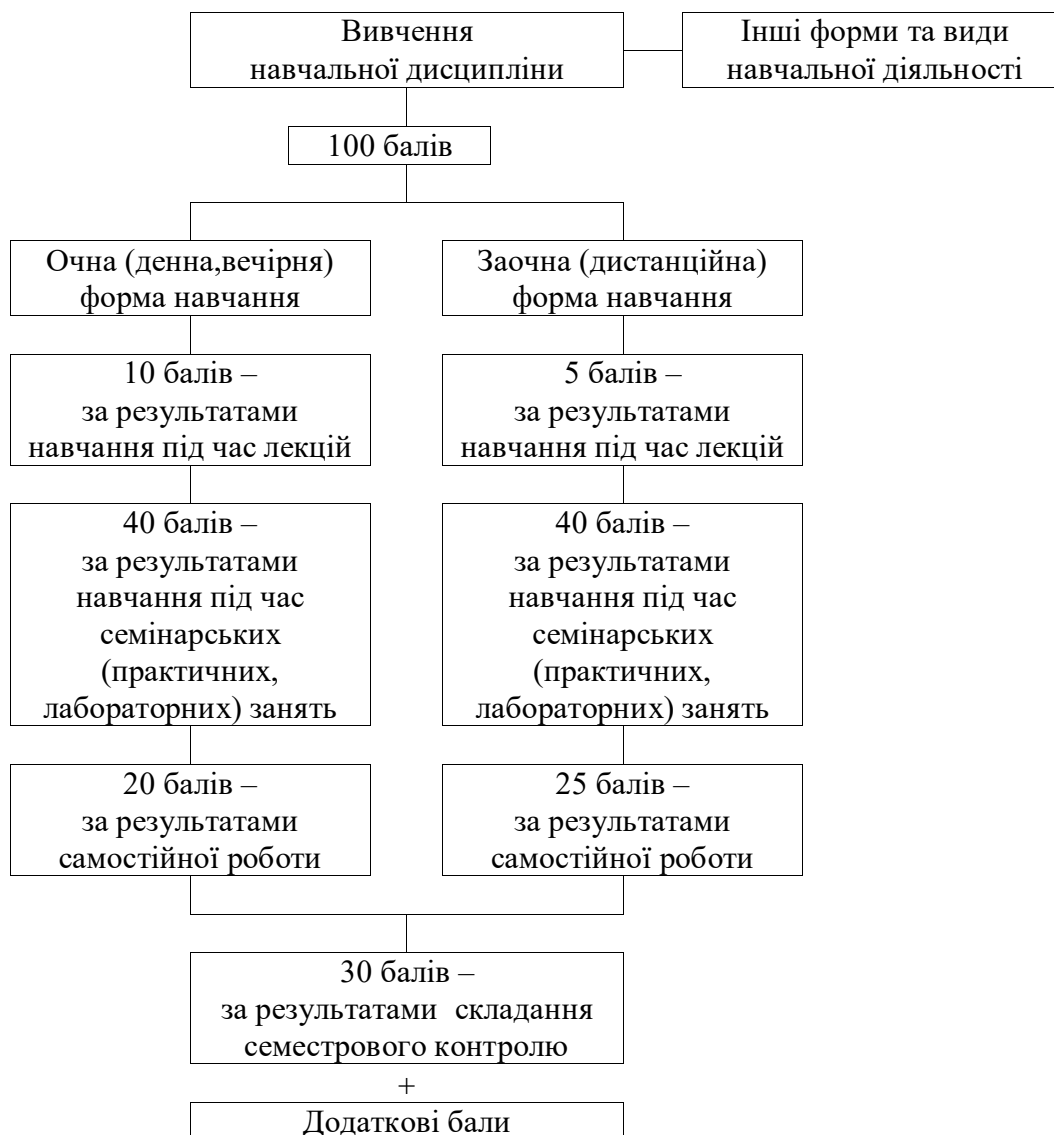
- 3) виконання поточних контрольних робіт у формі тестування;
- 4) складання окремих видів заяв, заперечень, декларацій;
- 5) захист підготовленого публічного виступу.

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі екзамену, що проводиться усно або письмово або з використанням комп'ютерних технологій.

Структура екзаменаційного білету включає три теоретичних питання.

6. Схема нарахування балів

6.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

7. Рекомендовані джерела

7.1. Основні джерела

1. Белоусов Ю. Л., Блага А. Б., Житний О. О., Захаров С. Ю., Кобзін Д. О., Мармазов В. Є. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики суду в діяльності органів внутрішніх справ України / [Ю. Л. Белоусов, А. Б. Блага, О. О. Житний, С. Ю. Захаров, Д. О. Кобзін, В. Є. Мармазов]. К. : Цифра, 2008. 324с.

2. Бущенко А. П. Застосування статей 3 та 5 Європейської конвенції з прав людини в національній судовій практиці / Харківська правозахисна група. Х. : Права людини, 2007. 215с.
3. Бущенко А. П. Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини / А. П. Бущенко Х. : Права людини, 2009. 412с.
4. Бущенко А. П. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини / А.П. Бущенко 2. вид., випр. та доп. Х. : Права людини, 2008. 432с.
5. Вибрані рішення Європейського Суду з прав людини (1993-2002рр.)/Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип.. 3. Харків: "Консум". 2003. 464с.
6. Вибрані справи Європейського суду з прав людини / [Ю. Зайцев (уклад.), О. Павліченко (уклад.)]. 2.вид. К. : Фенікс, 2004. 223 с. Вип. 1 К. : Фенікс, 2004 223 с. Вип. 2 К. : Фенікс, 2004 273 с. Вип. 3 К. : Фенікс, 2006 142 с. Вип. 4 К. : Фенікс, 2006 399 с. Вип. 5 К. : Фенікс, 2007 656 с. Вип. 6 К. : Фенікс, 2008 336 с.
7. Вибрані справи Європейського суду з прав людини: Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини / Ю. Зайцев (уклад.), О. Павліченко (уклад.). К. : Фенікс, 2004. 93 с.
8. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. Пер. з англ. К.: Артек, 1997. 624 с.
9. Дмитриченко І. В. Звернення громадян та неурядових організацій до Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посібник / Національний ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова; Благодійний фонд "Центр правової освіти" Миколаїв : Атол, 2006. 59 с.
10. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / Спілка адвокатів України ; Рада Європи ; Міжнародний центр з юридичного захисту прав людини / О.Л. Жуковська (уклад.і наук.ред.). К. : ЗАТ "Віпол", 2004. 960 с.
11. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з протоколами (1950 р.) підписана 28.07.1951, ратифікована Україною 10.01.2002. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
12. Європейський суд з прав людини: Організація, діяльність, процес / В.В. Лутковська (відп.ред.), І. Шевчук (упоряд.). К. : Праксіс, 2005. 166 с.
13. Європейський Суд з прав людини: організація, процедура, правила звернення / Міністерство юстиції України. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. 16 с.
14. Паліюк В. Практика застосування судами України конвенції про захист прав людини та основних свобод / В. Паліюк // Юстиніан. URL: www.justinian.com.ua/article.php?id=248.
15. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. URL: www.eurocourt.org.ua/.
16. Практична рекомендація застосування ст. 41 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод «Вимоги щодо справедливої сатисфакції». URL : https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_UKR.pdf.
17. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
18. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public>.
19. Протокол 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804.

20. Протокол N 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059.
21. Протокол № 1 до Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод (ратифікований від 17.07.1997 р.). URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535
22. Протокол № 12 до Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537.
23. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
24. Регламент Європейського суду з прав людини зі змінами від 5 жовтня 2015 р. URL : http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf.
25. Рішення Європейського суду з прав людини щодо України. URL: www.coe.kiev.ua/.
26. Рішення Європейського суду з прав людини. URL: helsinki.org.ua/index.php?r=a1b8.
27. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини". / Фурса С. Я., Фурса Є. І. К. : Видавець Фурса С.Я., 2007. 52 с.
28. Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського Суду з прав людини у порівняльній перспективі / С. Шевчук К. : Реферат, 2005. 192 с.
29. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук Вид. 2-е, виправ., доп. К. : Реферат, 2007. 848 с.
30. Щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Лист Департаменту державної виконавчої служби від 24.07.2006р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/>

7.2. Допоміжні джерела

1. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика. К. : Києво-Могилян. акад., 2007. 383 с.
2. Битяк Ю. П., Яковюк І.В. Права і свободи людини в умовах глобалізації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 80–93.
3. Брус І. І. Реалізація принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Юридич-ний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 216–218.
4. Бурлак О. В. Міжнародні стандарти щодо статусу і функціонування національних установ із захисту і заохочення прав людини : монографія. Іван-Франківськ : Симфонія форте, 2012. 212 с.
5. Говін, А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України. К. : Логос, 2012. 369 с.
6. Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини. Інформаційно-аналітичний звіт / М. Гнатовський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова. К. : Атіка, 2011. 184 с.
7. Застосування Європейської конвенції з прав людини при розгляді в судах господарських справ: посібник для суддів / І. Ліщина, Т. Фулей, Х. Хембах. К.: Істина, 2011. 208 с.
8. Коста Ж.-П. Роль національних судів та інших органів державної влади у захисті прав людини в Європі. *Право України*. 2011. № 7. С. 11–15.
9. Манукян В. И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии : науч.-практ. пособие / В. И. Манукян. Киев : Истина, 2010. 480 с.

10. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. К. : Юридична книга, 2002. 400 с.
11. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підруч. [для студ.вищ.навч.закл.]. К. : Видавничий дім «Промені», 2010. 722 с.
12. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
13. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2013. 376 с.
14. Соловйов О. В. Міжнародні договори та міжнародно-судова практика їх застосування як джерела національного права. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державно-го будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. К.: АОК, 2012. 164 с.
15. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва. К.: Арт-Дизайн, 2015.

8. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://fidic.org/>
2. <http://vdkn2.tail.ru/site/ru/international-freight-transportation/carriage-documents>
3. <http://www.ccu.gov.ua/>
4. <http://www.imf.org/external/russian/>
5. <http://www.rada.gov.ua>
6. <http://www.ucci.org.ua>
7. <http://www.unidroit.org/news>
8. <http://www.worldbank.org/ru/about/what-we-do/brief/ibrd>
9. <https://minjust.gov.ua>
10. <https://rada.gov.ua/>
11. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/>
12. <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&c>
13. <https://www.venice.coe.int/webforms/events/>
14. <https://www.wto.org/>

РОЗРОБНИК:

Асистент кафедри міжнародного та європейського права

_____ 2021 року

_____ Андрій ІВАНИЦЬКИЙ

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри міжнародного та європейського права
27 серпня 2021 року, протокол № 1 .

Завідувачка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка

_____ 2021 року

_____ Олена ЧЕРНЯК

Декан юридичного факультету, доцент кафедри кримінального права та процесу, кандидат юридичних наук

_____ 2021 року

_____ Сергій КРУШИНСЬКИЙ

ПОГОДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
28 серпня 2021 року, протокол № 1 .

Перша проректорка, голова методичної ради університету, кандидатка наук з державного управління, доцентка

28 серпня 2021 року

_____ Ірина КОВТУН